

**STICHTING
MENNO VAN COEHOORN**

JAARVERSLAG

OVER

1946.

J A A R V E R S L A G   O V E R   1 9 4 6

INLEIDING

Eind Augustus 1946 werd het verslag over de jaren 1941-1945, dat aan het Hoofdbestuur in zijn vergadering van 12 Juni 1946 was toegezegd, door de N.V. Boek- en Kunstdrukkerij v/h Mouton & Co. te 's-Gravenhage afgeleverd. In de loop der maand September is het door de Administrateur der Stichting te Amsterdam aan de leden, donateurs en begunstigers toegezonden. Omvatte dat verslag uiteraard een groot aantal, nl. 46 objecten (waaronder 12 kleinere, zij het niet onbelangrijke), het jaar 1946 zag een zodanige uitbreiding van de bemoeiingen der Stichting, dat thans 57 objecten zijn te vermelden, over alle provinciën verdeeld. Deze uitbreiding onzer bemoeiingen moge een beeld geven van de steeds nog groeiende belangstelling in het werk der Stichting, welke ook in het jaar 1947 niet is verflauwd en voor een groot deel is te danken aan de niet genoeg te waarderen medewerking van de Overheid (Rijks-Monumentendienst en Natuurbescherming), van Verenigingen als de Bond Heemschut en vele andere en van particuliere personen.

BESTUREN EN COMMISSIËN

De nieuwe samenstelling van het Hoofdbestuur werd reeds in het gedrukte verslag over 1941-1945 vermeld, zodat daarin niet meer voorkomen de Heren: J.Th.Boelen, de op 29 Mei 1946 overleden Ondervoorzitter der Stichting, wiens grote verdiensten, in de Jaarvergadering van 12 Juni gememoreerd, vooral hebben bestaan in het bijeenbrengen van het stamkapitaal en die bij zijn verscheiden aan de Stichting heeft gelegateerd, en Kolonel H.R.Boeree, die met het oog op zijn leeftijd en slechte gezondheid gemeend heeft, bij schrijven

van 6 Augustus 1946 van zijn herbenoeming in het Hoofdbestuur te moeten afzien en aan wie, voor zijn eveneens verdienstelijk werk, als voormalig Secretaris der Stichting, hier alsnog hulde wordt gebracht.

Helaas zijn na de Jaarvergadering van 1946 nog 2 leden aan het Bestuur ontvallen, nl. Generaal-Majoor F. Dekker, die op 25 December '46 en Ir. Wouter Cool, die op 1 Februari '47 is overleden. Een woord van dank voor beider grote belangstelling en medewerking aan het werk der Stichting mag hier zeker niet achterwege blijven.

Laatstgenoemde is in het Hoofdbestuur vervangen door zijn opvolger als Algemeen Secretaris van het Kon. Instituut van Ingenieurs, de Heer Ir. H. Sangster, terwijl de plaats van de Heer Boelen, als vertegenwoordiger van de Vereniging "Hendrick de Keyser", werd ingenomen door de Voorzitter van die Vereniging, Jhr. J. Six van Hillegom.

De in 1946 periodiek aftredende leden van het Dageelijks bestuur en van het Hoofdbestuur, resp. de Voorzitter, Mr. Bloemers en de Heren Jhr. v. Rijckevorsel, Cool en Boeree, werden herkozen en namen, met uitzondering van de Heer Boeree, zoals reeds vermeld, hun herbenoeming aan.

Over het werk der Propaganda-commissie valt hier niets te zeggen; wel zij in dit verband verwezen naar hetgeen nader over de "propaganda" (correspondentschappen, enz.) zal worden medegedeeld.

De Studiecommissie heeft ook, zo kort na de oorlogsjaren, nog weinig of niets van zich kunnen laten horen. Toch is en wordt er wel degelijk gestudeerd op het ruime terrein van de geschiedenis van de vestingbouw. Wij hopen hierover in het volgend jaarverslag meer positieve mededelingen te kunnen doen.

LEDEN, DONATEURS EN BEGUNSTIGERS.

Onder verwijzing naar de ledenlijst, in het vorig verslag afgedrukt en welke tot Juli 1946 was bijgewerkt, zij medegedeeld, dat nadien als begunstiger toetraden (in alfabetische volgorde) de Heren:

A.M.Benders te Maurik, A.Bicker Caarten te Leiden, K.H.Brandt te Moordrecht, C.A.de Bruyn te Leiden, S.Crena de Jongh te Amsterdam, H.W.E.Croockewit te Amsterdam, Mr.Johan Fabius te Amsterdam, E.de Groot te 's-Gravenhage, R.J.Kahrel te Groningen, C.M.B.Kamp te Eck en Wiel, Drs.G.J.Ligthart te Bussum, Mr.H.ter Meulen te Amsterdam, H.C.J.Ruempol te 's-Gravenhage, Mr.W.H.C.Schukking te Amsterdam, J.W.Tingen te Amsterdam, H.C.Vermaat Jr. te Giessendam, Ir.C.C.van der Vlis te Leeuwarden, H.Voogd te Aalburg bij Heusden en J.H.de Vree van Gelder te Maurik.

Van de Heer G.T.J.Kuiper, op blz.9 van het vorig verslag vermeld, ontvingen wij alsnog opgave van zijn adres te Rotterdam.

Door overlijden ontvielen ons als begunstigers Jhr. Mr.Dr.J.D.H.de Beaufort, P.W.E.A.van Bussel, Ir.Wouter Cool en F.Dekker, terwijl voor het lidmaatschap bedankten: Ir.E.Reinders, M.Rutgers van der Loeff en de Familie J.Slicher.

Hoewel dus thans het ledental de 200 begint te naderen, achten wij het niet overbodig, alle leden hierbij op te wekken, vrienden en belangstellenden als begunstiger of donateur voor de Stichting te winnen!

FINANCIËLE TOESTAND

Een overzicht over 1946 is, zoals gebruikelijk, hieronder vermeld.

	<u>Lasten:</u>	<u>Baten:</u>
Contributies		f 925.50
Interest		" 222.18
Legaten (vermaakt door wijlen de Heer <u>J.Th.Boelen</u>)		" 500.-
Willemstad	f 3109.72	" 3471.98
Secretariaat (waarin begrepen de kosten van het gedrukte verslag over de jaren 1941-1945).	" 881.71	
Pers- en verblijfkosten	" 74.80	
	<hr/>	<hr/>
Transporteren:	f 4066.23	f 5119.66

Transport:	f 4066.23	f 5119.66
Bijdragen en contributies aan derden	" 45.-	
Diverse onkosten	" 89.51	
Voordelig saldo	" 918.92	
	<u>f 5119.66</u>	<u>f 5119.66</u>
Stamkapitaal	f 1902.-	
Fonds voor Aankopen	" 2250.-	
" " Herstellingen	" 1250.-	
" " Willemstad	" 9083.47	

VERGADERINGEN, BEZOEKEN, EXCURSIES, ENZ.

De Jaarvergadering werd wederom in Den Haag gehouden, in het gebouw van de A.N.W.B. en wel op 12 Juni. Helaas kon de Voorzitter om gezondheidsredenen niet aanwezig zijn en moest hij, hoe moeilijk hem dit ook viel, het presidium aan de Ondervoorzitter, Kolonel de Lagh, overdragen.

Besprekingen tussen Voorzitter en Secretaris of van het volledige Dagelijkse Bestuur hadden vóórdien reeds een 5-tal malen plaatsgevonden, maar toen tot ons leedwezen de beterschap van de Voorzitter nog niet in uitzicht kwam, besloten de overige leden van het Dag. Bestuur, met zijn goedkeuring, om de 1 à 2 maanden bijeen te komen, tezamen met de Adjunct-secretaris. De van deze vergaderingen aangehouden notulen kunnen een beeld geven van de vele en velerlei werkzaamheden, waarvoor het Dag. Bestuur zich in de loop van 1946 (en ook in de 1e helft van 1947) geplaatst heeft gezien.

In 1946 werden voorts, ter bescherming en tot herstel van historische vestingwerken, besprekingen gehouden op de eerste plaats met het Ministerie van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen en "Monumentenzorg", dan vele met ambtenaren van het Directoraat-Generaal voor Bijzondere Rechtspleging van Justitie en met de C.O.L. (Commissie Overleg Landschapsherstel) (voor Willemstad vooral), enkele met officieren van de Generale Staf

en van de Geniedienst van het Departement van Oorlog, met de Hoofdadministratie van het Kroondomein (voor Heusden) en met ambtenaren van de D.U.W. (Rijksdienst voor de Uitvoering van Werken), nadat, op ons voorstel, de Rijkscommissie voor de Monumentenzorg zich in September tot de Districtshoofden van die Dienst in de Provinciën had gewend om medewerking in vele reeds zo lang lopende restauraties van oude vestingen. Ook met "De Hollandse Molen" en de Contactcommissie van Natuur- en Landschapsbescherming bleven wij samenwerken. Met de Gemeentebesturen en de plaatselijke Wederopbouw-instanties traden wij voor zoveel nodig in contact tijdens onze vele bezoeken aan historische vestingwerken, waarvan wij hier noemen: Zutphen (2x), Doesburg (2x), Maastricht, Hulst, Sas van Gent, Sluis (2x), Retranchement, Willemstad (3x), Amersfoort, Rhenen, Leiden, Elburg, Hatten, schansen in Drente, Friesland en Groningen, Utrecht, liniën in Overijssel, Deventer, Groenlo, Naarden, Muiden, Heusden, Geertruidenberg, Middelburg, Axel en Terneuzen.

Tenslotte maken wij met erkentelijkheid melding van de ruime medewerking en belangstelling, die wij ook dit jaar weder mochten ondervinden van het Rijksbureau voor de Monumentenzorg, het Algemeen Rijksarchief en het Archief van de Kon.Landmacht, ook ten behoeve van de studiën van enkele onzer begunstigers.

Door de tijdsomstandigheden, welke een snelle voortgang van de restauratiewerken tegenhielden, was het nog niet mogelijk, excursies te ondernemen.

DEELNAME AAN TENTOONSTELLINGEN, LEZINGEN EN VERDERE PROPAGANDA.

Van het Bestuur van de Bond Heemschut bereikte ons het verzoek om een inzending voor een door die Bond te organiseren "reizende tentoonstelling". Wij stelden hiervoor ter beschikking 4 grote luchtfoto's, voorstellende Naarden, Willemstad, de Liniën van Doesburg en de Wierickerschans en lieten voorts door de modelmaker W. Warnaar te Amsterdam een maquette op schaal 1:450 van een Oud-Nederlands vestingfront vervaardi-

gen. Aan de kosten van een en ander droeg de Stichting f 200.- bij. Tot ons leedwezen is echter de tentoonstelling voorlopig uitgesteld moeten worden, in verband waarmede de maquette tijdelijk in het Rijksbureau voor de Monumentenzorg is opgeborgen. Aan onze goede verstandhouding met Heemschut heeft dit geen afbreuk gedaan; integendeel ontvingen wij bericht dat de Stichting zonder contributie-betaling in Heemschut's ledenkring is opgenomen. Aan de Vergaderingen van de Bond te Amsterdam en Gouda nam de Secretaris deel en van diens Heemschutboekje over de Oude Vestingwerken van Nederland is de 4e druk ter perse. Minder goed verliep de door ons aangeboden samenwerking met het Nationaal Instituut, dat in zijn publicaties van 1945 reeds onze Stichting had vermeld onder de verenigingen, werkzaam in nationale arbeid. Op het voorstel van de Secretaris, in April gedaan, om een lezing te houden over het onderwerp: "Een eerbiedwaardige traditie uit ons nationaal verleden; de oude Nederlandse vestingbouw", kwam in Juni de mededeling dat zulks in de sprekerslijst zou worden opgenomen, doch verder is hiervan niets meer gehoord. In laatstgenoemde maand bezocht de Secretaris de tentoonstelling "Oud Delft", alwaar het oude vestingschoon van Delft (vooral het Middeleeuwse) goed vertegenwoordigd was en in Juli woonde hij de vergadering bij van de Nederlandse Oudheidkund. Bond te Utrecht, waarbij hem weder het grote belang voor de Stichting bleek, om met deze Vereniging van deskundigen op cultureel gebied nauw samen te werken.

Voor de Stichting kan het verder van betekenis worden geacht, dat haar Secretaris in 1946 benoemd werd tot lid van de Voorlopige Monumentenraad en van de Rijkscommissie voor de Monumentenzorg en evenzeer dat de Rijkscommissie in haar eerste vergadering op 3 October o.m. een "Commissie van advies voor de oude vestingen" instelde.

Tenslotte zij vermeld dat in het verslagjaar de Stichting in het bezit kwam van een 20-tal nieuwe Correspondenten, een belangrijk inlichtings- en propaganda-

instituut! De namen, adressen en rayons van deze Heren zijn in bijlage 1 van dit verslag opgenomen.

BEMOEIINGEN DER STICHTING MET HISTORISCHE VESTINGWERKEN

Voor een beter overzicht zijn onze bemoeiingen in dit verslag provincie-gewijs vermeld (zie ook bijlage 2). Slechts zijn enkele rubrieken afzonderlijk gehouden: de praehistorische, Romeinse en Middeleeuwse "vestingwerken".

SCHANSEN IN DRENTE, GRONINGEN EN FRIESLAND

Een uitvoerige correspondentie met Mr. G. A. Bontekoe en Prof. Dr. A. E. van Giffen, een bezoek aan de verschillende terreinen en een bestudering van de historische gegevens in het Archief der Kon. Landmacht, hadden belangrijke resultaten tengevolge. Twee nieuwe vestingwerkjes zijn onder onze aandacht gebracht, die beide zeker het behoud waard zijn: de schans Ter Hole in Drente en de redoute Barnflair ten Zuiden van Ter Apel in Groningen.

Van de schansen in Friesland, waarvan nog resten bestaan, nl. de Bekhofschans en de schans Breeberg, bleek de laatste nog wel in het terrein te herkennen, maar overigens nog slechts historische betekenis te bezitten.

Dit geldt ook voor de Valterschans en die bij Roswinkel in Drente, alwaar wij bovendien, samen met Mr. Bontekoe, de 16e- of 17e eeuwse "voorlopers" van de Emmerschans en de werken bij de Katshaar hebben ontdekt.

G E L D E R L A N D

DOESBURG

De Penningmeester en de Secretaris bezochten de Doesburgse liniën in Januari en in October namen wij het contact met het Staatsbosbeheer over het beplantingsvraagstuk, weder op, waartoe aan de Houtvester te Gorsel de nodige gegevens ter beschikking werden gesteld. In afwachting van zijn advies zijn begin 1947 de besprekingen over de restauratie der wallen aangevat

(op verzoek van de Burgemeester en het Ministerie van O.K.W.) door Monumentenzorg in samenwerking met de Stichting.

GROENLO EN SCHANSEN

Ook over het ravelijn te Groenlo (verbetering van de wallen en beplantingen) zijn nadere besprekingen met het Staatsbosbeheer gevoerd. Het advies van de Houtvester wordt nog afgewacht, evenals over de herbebossing van de zg. Engelse Schans onder Lichtenvoorde, op welk oud vestingwerk de Heer L.H. Posthuma te Aalten de aandacht van de Minister van O.K.W. heeft gevestigd.

ZUTPHEN

Overleg met de Gemeente en de Wederopbouw werd in het bijzonder gehouden ter bevordering van een onderzoek naar de kazematten in het nog aanwezige gedeelte van het hoornwerk, door Menno, baron van Coehoorn omstreeks 1700 gebouwd vóór de voormalige Vispoort. De Rijkscommissie voor de Monumentenzorg heeft zich, op ons voorstel, terzake gewend tot het Ministerie van O.K.W.

DOMMERHOLT (Batterijen)

Over deze drie 19e-eeuwse posten of batterijen, gelegen aan de linker IJseloever nabij het veer te Gorsel en destijds bestemd voor de verdediging van de rivier bij een aanval op de Vesting Zutphen, konden wij de Directeur van het Museum "De Waag" te Deventer inlichten. In de mobilisatie 1939-1940 zijn in twee ervan kazematten van gewapend beton gemaakt, eveneens voor de verdediging van de rivier, doch deze zijn door de Duitsers "opgeblazen". Opruiming van de halfvernielde betonwerken zou aanbeveling verdienen.

ELBURG

Op 25 Juni bezochten wij Elburg en stelden ons in het bijzonder op de hoogte van de wijze, waarop van Gemeentewege de restauratie van het Goorpoort-rondeel (aan

de Doornspijkse zijde der stad gelegen) is uitgevoerd. De toestand is hier nog onbevredigend; men krijgt geen goede indruk, hoe het Middeleeuwse verdedigingswerk er heeft uitgezien. Wij begrijpen echter, dat de tijdsomstandigheden een beletsel vormen om de restauratie te voltooien, zodat met dit "halve werk" voorlopig nog genoeg zal moeten worden genomen.

L I M B U R G

MAASTRICHT

De uitvoering en financiële behandeling van de restauratie der "Bossche fronten" werd bij een bespreking te Maastricht op 19 December 1945 tussen Monumentenzorg, "Menno van Coehoorn", de Gemeentelijke autoriteiten en de Rijksgebouwendienst geregeld, hetgeen 5 Januari '46 schriftelijk werd bevestigd.

De Dienst voor Stadsontwikkeling, onder Ir. F. C. J. Dingemans, maakte de werktekeningen met profielen aan de hand van de 18e-eeuwse gegevens, de zg. detailboeken. Van 3 Februari tot 20 April werd met gemiddeld 60 werklozen gewerkt, beschikbaar gesteld door de D.U.W. Dan volgde een stopzetting, daar de werkkrachten elders nodig waren, doch op 2 September werd het werk, op dezelfde voet, voortgezet tot 17 December, toen het wegens de vorst moest worden gestaakt. Ongeveer f 69000.- is in die maanden verwerkt, welke som de Gemeente als subsidie van het Ministerie van O.K.W. terugontving. Door "Oorlog" werd een gedeelte van het, nog niet in de restauratie begrepen, terrein voor mil. oefeningen gereserveerd, hetgeen onder strenge voorwaarden en niet langer dan tot 1 Juni '47 werd overeengekomen. Bij dezelfde akte droeg laatstgenoemd Departement een terreinstrook aan de Z.O.-hoek der fronten, welke aanvankelijk daarvan uitgesloten was geweest, aan O.K.W. in materieel beheer over. Zodoende bedraagt de totale terrein-oppervlakte van het vesting-monument ong. 15 ha. Het bastion Holstein met naaste omgeving kwam dit jaar gereed. Dat deze restauratie nu reeds ook de belangstelling voor de geschiedenis van de Vesting Maastricht doet stijgen,

bleek o.m. uit de studie, welke de Heer L. Morreau te Maastricht daarvan heeft ondernomen en waartoe hij al verschillende 18e-eeuwse Memoriën uit het oud-archief der Genie ter raadpleging liet opzenden. Bovendien schonk hij ons vele foto's van de mijngangen en galerijen, die zich nog, over kilometers, onder de vestingwerken uitstrekken.

Voorts kwamen dit jaar de 19e-eeuwse fortificatiën van Maastricht onze aandacht vragen, nl.: het front aan de voormalige Boschpoort, van hetwelk nog belangrijke overblijfselen bestaan en het fort Willem, waarvan de helft helaas is geslecht, maar het overige deel, met droge gracht en kazematten, nog altijd van betekenis is. Van laatstgenoemd vestingwerk is het aardwerk, in overleg met het Departement van Oorlog en onze Stichting tot zomerspeelplaats voor de jeugd ingericht, terwijl over de herstelling van het metselwerk van eerstbedoeld front door Monumentenzorg onderhandelingen worden gevoerd met de Ned. Spoorwegen, welker Directie het terrein van de voormalige bastions als rangeerterrein in gebruik heeft.

SITTARD

De in het vorige Verslag beschreven overblijfselen der 16e-eeuwse vestingwerken bleven onze aandacht boeien. "In het belang van een betere verzorging als monument doen wij daarom hier nog eens een beroep op onze begunstigers in Limburg en alle andere belangstellenden.

SCHANSEN OP DE MOOKERHEIDE

Met het Comité voor de oprichting van een gedenkteken voor ons overleden Hoofdbestuurslid Westerouen van Meteren zijn wij in contact gebleven, doch van een herstel of restauratie van de schansen is het in het verslagjaar nog niet gekomen.

N O O R D - B R A B A N T

HEUSDEN

Het algemene plan voor de restauratie van de histo-

rische Stadsomwalling, opgemaakt door de N.V. "Grondmij", kantoor 's-Hertogenbosch, was op 16 Januari gedateerd en bevatte tevens een raming van kosten tot bedragen van f 1.392.000.- aan arbeidslonen en f 226.300.- aan "andere kosten". Dit betekent 3 jaar werken van een ploeg van 500 man!

Evenals bij Hulst is dit maximum-plan voorlopig niet uitvoerbaar, wegens de hoge kosten. Doch bovendien bestaan te Heusden nog andere beletselen voor een algehele restauratie, hetgeen ons gebleken is bij de bespreking, die de Secretaris 4 September hield, mede namens Monumentenzorg, met de Hoofdadministrateur van het Kroondomein, dat van het gehele complex, groot ong. 60 ha, het vruchtgebruik beheert. Niet alleen nl. dat de met riet volgegroeide vestinggrachten inkomsten opleveren, maar vooral doen dit de vele tuingrond-percelen, waarin de wallen voor een groot deel zijn veranderd na de opheffing der vesting in 1821. Niettemin zijn de wallen en grachten als een aaneengesloten plantsoen-gordel opgenomen in het uitbreidings- en herstelplan der Gemeente, zoals dit door de architect Ir.N.van der Laan te 's-Hertogenbosch is ontworpen, voor de vestingwerken in nauw overleg met Monumentenzorg en onze Stichting. Na deze voorbereiding had 22 November te Heusden een samenkomst plaats van alle belanghebbenden, waaronder uiteraard ook het gemeentebestuur een belangrijke rol vervulde, temeer nu de aanvankelijke tegenstand tegen de restauratieplannen zeer veel is verminderd. Thans was het de beurt aan de Rijkscommissie voor de Monumentenzorg om te beslissen, of zij deze plannen ter uitvoering aan O.K.W. zou kunnen voorstellen.

KLUNDERT

Ook hier is voortgewerkt aan het restauratieplan van de vestingwerken (voornamelijk van het Kroonwerk Suikerberg) in samenhang met het gemeentelijk uitbreidingsplan, ontworpen door de stedenbouwkundige Wieger Bruin en de gemeente-architect Vriens.

Onzerzijds werd bovendien de aandacht van het gemeen-

tebestuur gevestigd op de noodzakelijkheid, de mooie - oude vestingbeer, die veel oorlogsschade heeft opgelopen, in de restauratie te betrekken. Een herstelplan is daarvoor opgemaakt door de architect Ir. J. de Wilde te Breda, met een begroting van f 22.280.--. Helaas is het Gemeentebestuur nog steeds niet overgegaan tot het aanpakken van de uitvoering van een en ander, hoewel wij reeds enige malen adviseerden, een verzoek om subsidie tot de Minister van O.K.W. te richten.

WILLEMSTAD

Reeds in het einde van 1945 werd, ter verkrijging van werkkrachten voor het herstel der in de oorlog aangerichte schade, contact opgenomen met het Directoraat-Generaal voor Bijzondere Rechtspleging van het Ministerie van Justitie, waarbij in beginsel werd overeengekomen dat daartoe politiek gedetineerden zouden worden tewerk gesteld. Deze zouden worden gelegerd op het fort in de Sabina Henricapolder. Ondanks persoonlijke betogen van onze Voorzitter en alle medewerking van de Genie bleken toch tenslotte de administratieve en financiële regeling van die legering op bezwaren te stuiten. Nochtans konden van 11 Juni af een 50-tal gedetineerden uit het Kamp op het verdedigingswerk bij Numansdorp voor het werk worden beschikbaar gesteld.

Reeds in Augustus en September 1945 waren 200 jonge bomen bij een kweker te Oudenbosch gekocht en later te Oosterhout nog 250 (voornamelijk eiken, linden en acacia's) in overleg met de Heer C.M. van Koolwijk te Breda, supervisor voor de beplantingen in de provincies Noord-Brabant en Limburg, doch het planten moest wegens de nog niet volledig uitgevoerde opruiming van landmijnen langs de singels en wallen, in het voorjaarsseizoen 1946 helaas achterwege blijven. Begin April werden op aandrang van de kweker de 450 bomen naar Willemstad overgebracht en aldaar voorlopig op een stuk land van onze vertegenwoordiger, de Heer Maris, door diens zorg "ingekuild".

Toen de besprekingen met Justitie aanvankelijk niet

tot een resultaat leidden, werden stappen gedaan om de financiering der werkzaamheden op andere wijze te regelen. Een bespreking op 20 Mei tussen Mr. J. K. van der Haagen, Hoofd der Afd. Oudheidkunde, Kunst en Natuurbescherming van het Ministerie van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen, en onze Voorzitter en Secretaris gehouden, verschafte ons het zozeer nodige contact met de "Rijksdienst voor Landbouwherstel" en de daaronder ressorterende Commissie Overleg Landschapsherstel (C.O.L.), waardoor de weg werd gewezen ter verkrijging van de subsidiën, tot bestrijding zowel van de aan Justitie te vergoeden arbeidslonen als van dat gedeelte der "andere kosten" van het werk, hetwelk niet op de ons toekomende vergoeding wegens oorlogsschade zou kunnen worden verhaald. Op grond van deze besprekingen verzocht het Bestuur der Stichting aan de Nederlandse Heidemaatschappij, een plan met kostenbegroting voor de werkzaamheden op te maken. Zoals reeds vermeld, was in afwachting daarvan op 11 Juni met het werk een aanvang gemaakt. Nader werd nog vergunning voor herbeplanting en subsidie daarvoor aangevraagd.

Aan genoemde maatschappij, die haar plan d.d. 8 Augustus aan ons deed toekomen, ten bedrage van f 51.000.- voor arbeidslonen en f 16.000.- voor "andere kosten", werd op haar verzoek een voorschot groot f 4000.- uit de kas der Stichting verstrekt.

Over het herstel van de, ten behoeve van de aanleg van kazematten met gronddekkingen door de Duitse bezetting afgegraven vestingwal tussen de bastions II en III verstrekten wij de Heer Maris de nodige gegevens, terwijl aan de Heer van Koolwijk een tekening van de vestingwerken met aangifte van de uit te voeren herstellingen werd gezonden, hetgeen voor zijn advies inzake de subsidie-toekenning was nodig geoordeeld. Voor een in het Algemeen Rijksarchief aangetroffen tekening van de beplantingen van de vesting Willemstad in 1846 bleek grote belangstelling aanwezig bij de Nederlandse Heidemaatschappij en de Supervisor. De beslissing over de gevraagde subsidiën kwamen nadien

in ons bezit: d.d.29 November die van 100% in de arbeidslonen en telefonisch op 30 November de 1e termijn, groot f 7500.-, voor de "andere kosten".

Onze vertegenwoordiger, die met zijn steeds jeugdige ijver het werk aan de wallen bleef besturen, zorgde tevens op verdienstelijke wijze voor de verkoop van de uitgegraven stronken en geroicide bomen. Een beletsel voor de goede uitvoering der herstellingen vormen vooral de overblijfselen van ten dele gesprongen betongebouwen uit de bezettingstijd. De Eerstaanwezend Ingenieur der Genie te Breda bleek van ons verzoek, om die resten zelf te mogen doen opruimen, niet te kunnen voldoen zonder machtiging van de Minister van Oorlog. Wij hebben ons derhalve daartoe tot Z.Exc.gerecht, maar mochten nog geen toestemming terzake ontvangen.

Na ontvangst van de subsidie-beschikking en omdat de tijd begon te dringen, hebben wij het inplanten van de nieuwe bomen alsnog zoveel mogelijk bespoedigd. De strenge winter was echter oorzaak dat dit helaas nog enige maanden is moeten worden uitgesteld.

Tegelijk met het herstel van de wallen en beplantingen, hebben wij ook dat van de Orange-molen aangeboden. Immers, wanneer dit monument, dat evenzeer van de oorlog heeft geleden als de vestingwerken, niet zou worden hersteld, zou het stadsbeeld van Willemstad te veel missen. Ondanks veel goede woorden van de Heer Maris en aansporingen' onserzijds kon, in de beginne althans, de eigenaar niet worden bewogen, meer bij te dragen dan wat hem aanvankelijk tot het weer in gang brengen van zijn bedrijf werd toegekend. Dit kwam echter alleen het motorbedrijf ten goede. Wij hebben daarnaast, op niet genoeg te waarden advies van ons zo betreurd Hoofdbestuurslid, wijlen Ir.Wouter Cool, de molendeskundige H.v.d.Loo te Kethel, om medewerking verzocht. Dit heeft ertoe geleid dat de afgeschoten ijzeren molenroeden, in overleg met de molenmaker fa. Dirkse te Mijnsheerenland naar de werkplaats van de Heer v.d.Loo te Nieuw-Lekkerland zijn vervoerd en dat omtrent de kosten van het herstel met inbegrip

van het vernieuwen van de molens, de Vereniging "De Hollandse Molen" advies zal uitbrengen. De Stichting zal f 800.- in het herstel bijdragen.

Behalve de molen, bleven uiteraard ook de oude wachthuizen van Willemstad onze aandacht boeien. Dat aan de voormalige Waterpoort (zie ons Jaarverslag over 1941-1945 blz. 18) is de oorlog goed doorgekomen en loopt ook geen gevaar meer voor afbraak of verbouwing, doch het wachthuis met naastgelegen kolonnade aan de Landpoortsingang, de hoofd-entree der vesting, onder- vond grote schade door het oorlogsgeweld in het na- jaar van 1944 en begin 1945. Alhoewel aanvankelijk de restauratie in de 18e-eeuwse staat, waarvoor een vol- ledig plan met tekeningen gereed ligt, was overwogen, is daarvan - wegens de moeilijke tijdsomstandigheden - voorlopig moeten worden afgezien. Onderhandelingen over de bestemming van het terrein, na afbraak van de overblijfselen van het gebouw, zijn nog gaande.

BOXTEL

Bij onze oproep om Correspondenten werden ons door de Heren C.P.J.Hoek, arts en K.Dekker te Bortel belang- rijke mededelingen gedaan over kleine vestingwerken in de omgeving van die plaats. Inderdaad heeft daar in de jaren van de Belgische opstand een stelsel van re- douten e.d. gelegen, waarvan nog overblijfselen aanwe- zig zijn. Bijzonderheden hierover zullen in het volgen- de Jaarverslag worden gepubliceerd.

GEERTRUIDENBERG

Deze eertijds beroemde vesting is door haar belangrij- ke walfragmenten, grachten en militaire gebouwen aan onze Stichting zeer sympathiek. Ook in de omgeving schijnen nog overblijfselen van schansen of andere wer- ken aanwezig te zijn, blijkens vondsten bij graafwerk gedaan.

LINIE VAN DEN HOUT, enz.

De Heer Brekelmans, archivaris van Made, deed van zijn belangstelling blijken, door aan de Directeur van het

Archief der Kon.Landmacht mededelingen te doen en inlichtingen te vragen over de Linie van den Hout en de Batterij bij Drimmelen. Tevens ontvingen wij van hem gegevens over de geschiedenis van "de Made", welk dorp haar 6e-eeuwfeest vierde.

Voor genoemde linie verwijzen wij naar ons verslag 1941-1945, blz. 51/52.

N O O R D - H O L L A N D

HAARLEM

In November kregen wij bericht, dat het Prinsenbolwerk, het enige bastion van de 17e-eeuwse Noordelijke omwalling der stad, dat niet bebouwd is en nog in redelijk goede staat verkeert, gevaar liep, grotendeels afgegraven te worden. Wij vroegen ter zake nadere inlichtingen aan de Directeur der Gemeentewerken en verzochten de Rijkscommissie voor de Monumentenzorg, te willen bevorderen dat het bastion behouden zal blijven.

NAARDEN

De Genie heeft op zich genomen, de in de oorlogsjaren beschadigde aardwerken van de bedekte weg of enveloppe rondom de vesting, voor rekening van het Ministerie van Oorlog te herstellen en daarop en -langs een nieuwe beplanting aan te brengen in overleg met het Staatsbosbeheer. De hulp hierbij van de D.U.W., welke door ons was aangeboden, is niet nodig geacht.

Onze correspondent, de Heer C.A.de Bruyn te Leiden, die o.m. met behulp van gegevens in het Archief van de Kon.Landmacht, een studie maakt van de geschiedenis der Vesting Naarden, vestigde onze aandacht op de overblijfselen van de verdedigingswerken, welke eens het zg. Offensief van Naarden uitmaakten. Op ons verzoek verschaft de Burgemeester van Bussum ons tekeningen met toelichting van het Middenwerk van die Stelling uit 1868, dat met zijn metselwerken en droge grachten nog vrij goed bewaard is gebleven.

MONNIKENDAM

Het is weinig bekend, dat ook Monnikendam een omwal-

de stad is geweest. Van die mooi beplante wallen en de gracht ervóór zijn nabij de grote Ned.Herv.Kerk nog overblijfselen te zien.

Fort CRUQUIUS

Een eeuw geleden is nabij Heemstede een fort ontworpen, dat bedoeld was om, tezamen met enige andere, de nadelen van de droogmaking van het Haarlemmermeer te veronzijdigen. Het heette naar het bekende stoomgemaal, dat als waterbouwkundig monument en museum in stand wordt gehouden door de Stichting "De Cruquius" en heeft slechts een kort militair bestaan gehad. Een gedeelte van de wallen is nog aanwezig.

O V E R I J S E L

LOZEN EN VENEBRUG

Na overleg met de Inspecteur van de "D.U.W." en de Heer Ir.W.P.C.Knuttel te Deventer, Secretaris der Landschapscommissie van "het Oversticht", brachten wij met laatstgenoemde in October een bezoek aan beide liniën, in de 18e-eeuw van belang voor de verdediging van onze Oostelijke landsgrenzen, als onderdelen van de zg. Linie van de Eems.

In hoofdzaak zijn nog in goede staat over: een bastion bij Lozen, met nog goed te herkennen 18e-eeuwse, gebogen flanken, mooi beplant en dus ook landschappelijk van waarde en voorts een vierkante redoute van de Venebrugger linie, eveneens beplant en omgracht. Beide fragmenten verdienen in elk geval behouden te worden, waarbij enkele herstellingen aan het aardwerk en verbetering van de aanwezige beplanting nodig zullen zijn om deze monumenten beter tot hun recht te doen komen.

U T R E C H T

RHENEN

De in het vorige verslag vermelde Commissie is in 1946 gereorganiseerd. Voor de Ned. Oudheidkundige Bond werd Prof.W.A.E.van der Pluym als vertegenwoordiger aangewezen. In Mei werd een bezoek aan Rhenen

gebracht. Mede naar aanleiding van een persbericht over "een bastion in verval", riepen wij de medewerking van Monumentenzorg in, om de zware muurtoren bij de Panorama-molen en de aangrenzende stadsmuur te doen herstellen.

In het verslagjaar kon echter nog niet daarmee worden begonnen.

UTRECHT

Onze Correspondent, Ir. J. D. M. Bardet, vestigde de aandacht der Stichting op de werkzaamheden aan de gebouwtjes op het oude bastion Manenberg. Het Rijksbureau voor de Monumentenzorg werd hiervan verwittigd. De restauratie van het bastion zelf is wegens de tijdsomstandigheden nog niet aan de orde gesteld.

Z E E L A N D

HULST

In het verslagjaar heeft verder overleg tussen het Gemeentebestuur en Monumentenzorg plaats gehad over het restauratieplan voor de vestingwerken, in samenhang met het uitbreidingsplan der gemeente. De Rijkscommissie stelde de zaak weder in onze handen, waarna de Heer Six en de Secretaris onze bezwaren op 27 Maart te Hulst met de Burgemeester bespraken. Naar aanleiding hiervan kreeg de Secretaris gelegenheid, op 27 Juni de zienswijze der Stichting in de Vergadering der Rijkscommissie te Delft toe te lichten.

Het maximum-plan voor de restauratie, waarvan op blz. 30 van het Verslag over 1941-1945 reeds melding werd gemaakt, is in October 1943 begroot op f 470.000.- aan arbeidslonen en f 765.000.- aan "andere kosten", waaronder echter is begrepen f 458.000.- voor de aankoop van grond en gebouwen. Bovendien zal nog een bedrag nodig zijn voor het uitbaggeren van de grachten van het pand Bagijnepoort-Dubbelepoort, te ramen op ong. f 162.600.-.

Fort RAMMEKENS

Een bezoek in April leidde tot enige verdere toezeg-

gingen van de Rijkswaterstaat t.a.v. het herstel der watertaluds van het Kroonwerk.

In Augustus en September werden besprekingen gehouden met de Rijksgebouwendienst over de wijze van restauratie van het oude Kasteel. Tevens adviseerden wij terzake aan Monumentenzorg.

RETRANCHEMENT

Aan het Gemeentebestuur adviseerden wij, de begroting van 1938 van de Nederlandse Heidemaatschappij te doen herzien, zonder de kunstwerken.

Van de architect Ir.P.H.Dingemans te Utrecht, de ontwerper van het uitbreidingsplan, ontvingen wij het verzoek om medewerking, voor wat de vestingwerken betreft. Een bespreking is daarop gevolgd.

Voor het herstel van de standaardmolen op het Middenbastion hebben wij de gemeente een bijdrage van f 100.- toegezegd.

SAS VAN GENT

Vrijwel het gehele jaar was nodig om te geraken tot een hoger subsidie voor het herstel van de molen. Hiertoe hebben wij bij Monumentenzorg het grote belang uiteengezet van het behoud van de resten van het bastion Generaliteit met onderaardse werken, waarop de molen is gebouwd. Als bijdrage voor de molen-restauratie stelden wij f 100.- beschikbaar. Het grootste beletsel voor de restauratie vormde de afwijzende houding van de molenaar.

SLUIS

Het in de bevrijdingsveldtocht zozeer gehavende stadje ontwikkelt grote energie, wat zijn wederopbouw betreft.

Het verzoek om een aan de overzijde van het voormalige Zwin gelegen voorwerk "'t Klein Pas" te mogen afgraven ten behoeve van een op te richten steenbakkerij, hebben wij gemeend te moeten steunen onder conditie, dat de horizontale vorm van het werk zal worden bewaard. Tot nog toe is echter de afgraving niet door-

gegaan. Het Gemeentebestuur riep in Juni de medewerking in van het Staatsbosbeheer voor een plan tot beplanting van de wallen, na restauratie daarvan. Op 23 Juli bracht de Penningmeester een bezoek aan Sluis tezamen met de Houtvester te Bergen op Zoom, en enige dagen later adviseerden wij de Burgemeester. In September verzocht het Gemeentebestuur aan O.K.W. een bedrag van f 250.- beschikbaar te stellen voor het door de N.H.M. doen opmaken van een plan tot herstel van de wallen door gedetineerden.

TERNEUZEN

Bij ons bezoek van 27 Maart hebben wij ontdekt dat bastion III der voormalige vesting in aanmerking komt om, voorzover nog aanwezig, te worden hersteld, evenals de nog bestaande boombeplanting. Op 26 November bespraken wij de mogelijkheid van deze verbeteringen met de D.U.W. en het Gemeentebestuur. Aan de Minister van Oorlog is medewerking in deze gevraagd. Werkkrachten voor de uitvoering zijn ter plaatse beschikbaar.

AARDENBURG

Onze Correspondent, de Heer Rosseel, verschafte ons enige historische gegevens betreffende Aardenburg's eens zo merkwaardige omwalling, welke tijdens de dapperre verdediging van 1672 een belangrijke rol heeft gespeeld.

Dat er plannen zouden bestaan om een gedeelte van de weinige overblijfselen af te graven voor straataanleg is nog niet bevestigd.

AXEL

Over de ons in November door de Prov. Planologische Dienst in Zeeland ter advisering kenbaar gemaakte plannen voor huizenbouw op de enkele nog bestaande fragmenten der wallen, vroegen wij inlichtingen aan onze Correspondent voor Oost-Zeeuws-Vlaanderen. Zoals wij reeds hadden verwacht, bleek bij een spoedig daarop gevolgd bezoek van onze Secretaris dat geen belangrijke resten van de voormalige vesting Axel meer over zijn.

MIDDELBURG

De Prov. Planologische Dienst vestigde 8 November eveneens onze aandacht op de, in het wederopbouwplan van Middelburg ontworpen "uitvalsweg" naar de Seisingel, in de richting Serooskerke, waardoor één van de 10 nog grotendeels bestaande en mooi beplante bolwerken der Zeeuwse hoofdstad zou worden geschonden. Na overleg met onze Correspondent voor Walcheren, een bezoek en een bespreking met de Directeur der Gemeentewerken in het eind van November, hebben wij aan de Rijkscommissie voor de Monumentenzorg (die het wederopbouwplan heeft goed te keuren) verzocht, bij het Gemeentebestuur bezwaren tegen de "uitvalsweg" te willen inbrengen.

VEERE

Kan de oprichting, in het begin van het jaar, van de Stichting Veere een gunstig verschijnsel worden genoemd op cultureel gebied, ook voor de verzorging van de historische vestingwerken (uit twee periodes) zal zij ongetwijfeld goed werk kunnen leveren. Dat onze Secretaris gaarne de uitnodiging aanvaardde om in het Comité van Aanbeveling zitting te nemen, spreekt dan ook wel vanzelf.

Uit het volgend Jaarverslag zal blijken dat ook Veere's gemeentebestuur het vroegere contact met "Menno van Coehoorn" weer heeft opgevat.

IJZENDIJKE

In April verzochten wij de Burgemeester inlichtingen over de mogelijkheid om het ravelijn, waarvan de wallen - vermoedelijk uit oorlogs- of bezettingsnoodzaak - als teelgrond in gebruik waren genomen, te herstellen tegelijk met de wederopbouw van het zo ernstig geteisterde stadje. Helaas mochten wij op dit verzoek nog geen antwoord ontvangen.

Z U I D - H O L L A N D

LEIDEN

Door bemiddeling van onze begunstiger, de Heer A. Bicker

Caarten te Leiden, kregen wij kennis van de gevaren, welke dreigen voor het nog vrij goed intacte bastion, waarop zich de molen "de Valk" verheft.

Bij de wederopbouw van de wijk "Stationsplein en omgeving" zal de bestaande brug nabij het Schuttersveld worden verplaatst en tussen de molen en de opgeheven Israëlitische begraafplaats een verkeersweg worden aangelegd, waarvoor één zijde van het bolwerk zou moeten worden afgegraven.

Met de Directeur der Gemeentewerken traden wij in verbinding om te trachten, een betere oplossing te verkrijgen. Juist nu de zo monumentale molen wordt geres-taureerd, zou het dubbel te betreuren zijn als het bastion, een der laatste welke Leiden nog bezit, aan het verkeersprobleem zou moeten worden opgeofferd, zeer in het nadeel van het stadsbeeld ter plaatse.

OUDEWATER

Van de Heer Th. Hermans, bouwk.ingenieur te Utrecht, ontvingen wij belangrijke historische en architectonische gegevens over de voormalige vestingstad Oudewater, waarbij o.m. onze aandacht werd gevestigd op de, in opdracht van het Rijksbureau voor de Monumentenzorg uitgevoerde opmeting van de bebouwde kom en reconstructie van oude straatwanden. De vestingwerken zijn nagenoeg gesloopt, maar de vestinggrachten bestaan nog grotendeels en geven duidelijk het beloop der oude wallen aan.

NOORDWIJK AAN ZEE (Batterij van de "Atlantik-Wall")

In de loop van 1945 is van verschillende zijden aan de Stichting voorgesteld, enkele onderdelen van de eens zo beruchte Atlantik-Wall in beheer over te nemen. Van Marine-zijde door de Naval Disarmament Controll Staff in de gelegenheid gesteld, bezichtigden wij twee van die verdedigingswerken: een Commandopost bij Wassenaar en een Kustbatterij bij Noordwijk aan Zee, beide belangrijke voorbeelden van moderne militaire ingenieurskunst. De keuze is gevallen op laatstgenoemd object, een batterij van vier kanonnen van 15 c.m. (uit-

de Maginot-linie afkomstig!), zijnde een uitgebreid complex van betongebouwen met granaatvrij aangelegde smalspoorverbindingen. De bedoeling is, dit meest moderne vestingwerk als oorlogsmonument te bewaren en voor het publiek ter bezichtiging open te stellen. De vraag zou kunnen rijzen of dergelijke vestingwerken wel onder de bemoeiingen van onze Stichting behoren te vallen. Hiertegen zij er op gewezen dat ook vroegere bezetters sporen van hun militaire werkzaamheid in ons land hebben achter gelaten, waarvan enkele, zoals bijv. de buitenwallen van Veere en Rammekens, aangelegd tijdens de Franse overheersing, thans tot onze belangrijkste monumenten van vestingbouwkunst worden gerekend.

Bij de over de voormalige Duitse batterij met de Generale Staf gevoerde briefwisseling hebben wij, om de aantrekkelijkheid van het object te verhogen, tevens verzocht om één van de 4 vuurmonden aan ons over te dragen. De Directeur van het Ned. Legermuseum verklaarde zich bereid, die vuurmond in onderhoud te nemen. Een situatie-tekening van de betongebouwen, c.a. werd ons door het Hoofd van het Bureau Registratie verdedigingswerken te Amsterdam verstrekt, doch op de beslissing van de zijde van het Ministerie van Oorlog zijn wij nog wachtende. Inmiddels zijn enige der gebouwen, de z.g. woonbunkers, reeds in medegebruik gegeven aan een champignon-kwekerij te Wassenaar, die genegen blijkt te zijn, tezamen met de Stichting de "exploitatie" van het object te voeren en voorzieningen heeft getroffen om de toegang der gebouwen voor onbevoegden te verhinderen. Of de bewaking door onze zorg, dan wel van militaire zijde zal geschieden, is nog niet vastgesteld.

N.B. De pogingen, door ons in 1940 en 1941 in het werk gesteld, om enige Nederlandse betonkazematten uit de Oorlog onder ons beheer te verkrijgen, hetgeen van Duitse zijde tot "nach Friedensschluss" was verschoven, zijn nog niet door ons opgegeven.

PRAEHISTORISCHE EN ROMEINSE VESTINGWERKEN

Tot deze nieuwe rubriek behoren¹⁾; de legerplaatsen op het Noordse Veld nabij Zeven in Noord-Drente, welke de Ondervoorzitter en de Secretaris op 29 Juni op uitnodiging van de Praehistorische Vereniging, onder deskundige leiding en voorlichting van Prof. Van Giffen en zijn medewerkers, bezichtigden en welke voor de kennis van de alleroudste versterkingen in Nederland van zeer veel belang zijn; voorts het Romeinse kamp bij Ermelo, reeds door Dr. Holwerda beschreven en op welke bestaan van belangstellende zijde ons was geweest, doch waarover eerst door Mevr. J.J. Hacke-Oudemans te Voorburg aan de Secretaris de meest waardevolle mededelingen werden gedaan, welke hij aan Prof. Van Giffen doorgaf; de "Romeinse schans" bij Amelte in Drente, waarin genoemde hoogleraar eveneens veel belang bleek te stellen en de Romeinse versterkingen te Valkenburg (Z-H), welke door Van Giffen's belangrijke opgravingen allerwege bekend zijn geworden.

MIDDELEEUWSE VERDEDIGINGSWERKEN

Als zodanig kwamen in het verslagjaar in het bijzonder onder onze aandacht de ommuring met de Dijkpoort te Hatterm, door ons in Juni bezichtigd en welke voor herstel en verdere restauratie in aanmerking komen; het Slot te Muiden, uit de 13e- en het Slot Loevestein, uit de 14e-eeuw, in welke beide monumentale bouwwerken onze Stichting vooral belang stelt, omdat zij zijn omgeven door een gebastioneerde omwalling of "fort", reeds in het begin van de 80-jarige oorlog opgeworpen; de overblijfselen der stadsmuren van Gennep, Maastricht, Delft, Deventer en Amersfoort deels al gerestaureerd, deels in restauratie en overigens van genoegzaam belang om in de wederopbouw van de zeer beschadigde stadswijken i.c. van Deventer en Gennep, te worden betrokken, zoals ons bij onze bezoeken bleek; het nog niet gedateerde, eigenaardige wallencomplex rondom de ruïne-heuvel van het voormalige Huis te Wilp, waarop de Directeur van het Museum "De Waag" te

Deventer, de Heer G.J.Lugard Jr., ons opmerkzaam had gemaakt en eindelijk de Ommelander borgen, historisch van grote betekenis, maar op een enkele, de Menkemborg na, alle gesloopt. (1)

AANWINSTEN

In het verslagjaar mochten wij wederom belangrijke boekwerken en andere gegevens op geschiedkundig- en topografisch gebied ten geschenke ontvangen; een en ander is hieronder vermeld.

Bekroonde verhandelingen bij het Wapen der Genie in 1823, 1824 en 1825, van Jhr.Mr.D.P.M.Graswinckel; Gedenkschrift der uitgevoerde daden van de grote Menno baron van Coehoorn, door Nicolaus Ypey, (1772) van idem.

Bijdragen en Mededelingen en Werken van de Vereniging: "Gelre", (22 delen) van Kolonel L.J.de Decker te 's-Gravenhage.

Freundlicher Wettstreit der Französischen, Holländischen und Deutschen Krieges-Bau-Kunst, door Leonhard Christoph Sturm (1740), van Ir.W.P.C.Knuttel te Deventer.

Kadastrale en topografische gegevens over verdwenen en nog bestaande schansen in Drente en Friesland, van Mr.G.A.Bontekoe.

Foto's van mijngangen e.d. te Maastricht, van L.Morraeu aldaar. Foto en andere gegevens betreffende Oudewater, van Th.Hermans te Utrecht.

-
- (1) Op de grote kaart van Beckeringh uit 1774, die wij bij de bestudering van de Groningse en Drentse schansen in het Archief van de Kon.Landmacht aantreffen, staan deze borgen in de rand afgebeeld. Jhr.Mr.J.A.Feith, die de Ommelander borgen en haar bewoners in de 17e en 18e-eeuw beschreef (Groningen 1906), verwijst ook naar de kaart. Tot die bewoners behoorde eens Hendrick Ruse, de bekende vestingbouwkundige en schrijver over vestingbouw, die in 1658 de voormalige Onstaborg te Sauwerd kocht en daar op 4 Maart 1679 overleed.

BESLUIT

Hiermede aan het einde gekomen van zijn verslag, dat hij verkort uitbracht in de Jaarvergadering van 17 Juni j.l. spreekt ondergetekende de hoop uit, dat het in deze vorm - behalve aan onze leden en correspondenten - ook aan nog vele anderen ter kennis mag komen, opdat het grote aantal van hen, die bij de arbeid onzer Stichting cultureel gebaat zijn, doch wellicht ook materieel belang kunnen hebben, tot onze krachtige medewerkers zal gaan behoren. Dit zij vooral gezegd aan het adres van de besturen der vele Nederlandse gemeenten, die historische vestingwerken onder hare monumenten tellen.

De Secretaris:

W.H.Schukking.

's-Gravenhage, Juli 1947.

Bijlage I

CORRESPONDENTEN VAN DE STICHTING MENNO VAN COEHOORN.

<u>Naam:</u>	<u>Adres:</u>	<u>Rayon:</u>
R.J.Kahrel	Reitdiepskade 3, Gron.	De provincie Groningen
J.J.Zijlstra	Brinkpoortstr.38,Deventer	Prov.Overijsel bezuiden de Dedensvaart
C.Baron de Vos van Steennijk	Lexkesveer, Wageningen	Wageningen en de Provincie Overijsel, benoorden de Dedensvaart
H.Stam	Heijenoordseweg 94,Arnhem	Prov.Gelderland van Doesburg tot Renkum en de Overbetuwe
J.H.de Vree van Gelder	"Casa del Borgo" Maurik (Gelderland)	Nederbetuwe en naaste omgeving
H.Voogd	Aalburg bij Heusden	Bommelerwaard, Land van Altena, Land v.Heusden
Ir.J.D.M.Bardet	Nassaustraat 15, Utrecht	Prov.Utrecht, behalve Grebbelinie
Mr.W.J.Belonje	Nassaulaan 41, Alkmaar	Prov.Noord-Holland, benoorden 't Noordzeekan.
C.A.de Bruijn	Joh.de Wittstr.2, Leiden	Het Gooi
I.Tersteeg	Lamb.Hortensiusl.1, Naarden	De Vesting Naarden
Mr.K.H.Brandt	Burgemeester van Moor- drecht	De oude Hollandse Waterlinie (van Gorinchem tot Uithoorn)
Mr.W.F.P.Kurtz	St.Pieterstr.,33, Middelburg	Walcheren
R.Slock	Westkade 103, Sas v.Gent	Oost-Zeeuws Vlaanderen
J.J.Rosseel	Markt 19, Aardenburg	West-Zeeuws Vlaanderen

J.A. Maris Wzn	Kade, Willemstad	De Vesting Willemstad
K. Dekker	Ons Doelstr. 13, Boxtel	Boxtel en Vught met omgeving en Z.O. daarvan
Mr. Stan Smeets	Wilhelminas. 47, Weert (L.)	Het Land van Weert
Jhr. F. v. Rijcke- vorsssel	Keizer Karelplein 1 Maastricht	Zuid-Limburg
Ir. C. C. v. d. Vlis	Wabbe Wissesdwinger Leeuwarden	Friesland

Bijlage II   Overzicht van de provincie-gewijs vermel-
de historische vestingwerken.

	blz.		blz.
<u>DRENTE</u>	7	<u>NOORD-HOLLAND</u>	16
Schans Ter Hole	7	Haarlem	16
Valterschans	7	Naarden	16
Schans bij Roswinkel	7	Monnikendam	16
Emmerschans	7	Fort Cruquius	17
Werken bij de Katschaar	7	<u>OVERIJSEL</u>	17
<u>FRIESLAND</u>	7	Lozen en Venebrug	17
Schans Bekhof	7	<u>UTRECHT</u>	17
Schans Breeberg	7	Rhenen	17
<u>GRONINGEN</u>	7	Utrecht	18
Redoute Barnflair	7	<u>ZEELAND</u>	18
<u>GELDERLAND</u>	7	Hulst	18
Doesburg	7	Fort Rammekens	18
Groenlo en schansen	8	Retranchement	19
Zutphen	8	Sas van Gent	19
Dommerholt (batterijen)	8	Sluis	19
Elburg	8	Terneuzen	20
<u>LIMBURG</u>	9	Aardenburg	20
Maastricht en fort	9	Axel	20
Willem	9	Middelburg	21
Sittard	10	Veere	21
Schansen op de Mooker- heide	10	IJzendijke	21
<u>NOORD-BRABANT</u>	10	<u>ZUID-HOLLAND</u>	21
Heusden	10	Leiden	21
Klundert	11	Oudewater	22
Willemstad	12	Noordwijk aan Zee	22
Boxtel	15		
Geertruidenberg	15		
Linie van den Hout, enz.	15		

I N H O U D

	blz.
Inleiding	1
Besturen en Commissiën	1
Leden, donateurs en begunstigers	2
Financiële toestand	3
Vergaderingen, bezoeken, excursies, enz.	4
Deelname aan tentoonstellingen, lezingen en verdere propaganda	5
Bemoeiingen der Stichting met historische vestingwerken:	7
Schansen in Drente, Groningen en Friesland	7
Gelderland	7
Limburg	9
Noord-Brabant	10
Noord-Holland	16
Overijssel	17
Utrecht	17
Zeeland	18
Zuid-Holland	21
Praehistorische en Romeinse vestingwerken	24
Middeleeuwse verdedigingswerken	24
Aanwinsten	25
Besluit	26
Bijlage I : Lijst der Correspondentie	26
Bijlage II: Overzicht van de provincie-gewijs vermelde historische vestingwer- ken	27